

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพสังคมปัจจุบัน ประเทศต่างๆทั่วโลกต่างให้ความสำคัญกับระบบการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศให้เจริญในทุกๆด้าน ประเทศไทยเป็นอีกประเทศหนึ่งที่สำคัญกับระบบการศึกษา และพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนโครงสร้างและองค์ประกอบของประชากร ประเทศไทยมีลักษณะเป็นสังคมเปิด มีการติดต่อสัมพันธ์กับนานาประเทศ มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและวิทยาการต่าง ๆ ทั้งในระดับชุมชน ระดับเมือง ระดับประเทศ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาระดับความรู้ของประชาชนในชาติให้สูงขึ้น โดยมีระบบการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย

วัดในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นแหล่งให้การศึกษาที่สำคัญของคนไทยตั้งแต่ในอดีต ซึ่งวัดมีบทบาทอย่างมากในการส่งเสริมการศึกษาของประชาชนในชาติ ให้เกิดการเรียนรู้ ในวิทยาการต่างๆในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดและสอนให้คนมีคุณธรรม มีความเมตตาต่อกัน เอื้อเฟื้อเกื้อกูลซึ่งกันและกันสังคมไทยจึงเป็นสังคมที่รักความสงบ อยู่อย่างพอเพียง เพราะได้รับการศึกษาที่ควบคู่กับคุณธรรม

การศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบัน การศึกษา มีความจำเป็นเพิ่มขึ้น และมีผลกระทบต่อสถานะความเป็นอยู่ และการดำเนินชีวิต มนุษย์จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต^๑

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหลักที่มีความสำคัญควบคู่กับชาติไทยตลอดมา ตั้งแต่โบราณกาลจวบจนกระทั่งปัจจุบัน วัดเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่กุลบุตรกุลธิดาของชาวบ้าน เป็นศูนย์รวมแห่งอารยธรรมของไทย พระภิกษุซึ่งเป็นผู้นำทางจริยธรรมเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธา และความเชื่อ ตลอดจนเป็นผู้นำทางความคิด ทางการศึกษาและการพัฒนาในด้านต่างๆ สถาบันสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนตลอดมา

^๑สุมาลี สังข์ศรี, ประมวลบทความการปฏิรูปการศึกษา สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มสธ. (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๖-๑๒๘.

บทบาทการให้การศึกษาเป็นบทบาทหนึ่งที่วัดและพระสงฆ์ดำเนินการมายาวนาน ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วพระองค์ก็เริ่มอบรมสั่งสอน ประกาศพระศาสนา โดยคำนึงถึงความเหมาะสม ตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น แบ่งบุคคลออกเป็น ๔ ประเภท การสอนของพระองค์ ดำเนินไปในรูปที่ให้ความรู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง วิธีการให้การศึกษาอบรมออกมาในรูปแบบของการเทศน์ ครั้นต่อมาพุทธศาสนา เผยแพร่เข้ามาสู่แหลมทองสุวรรณภูมิ อันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน วัดจึงเป็นแหล่ง อบรมสั่งสอนให้ การศึกษาแก่กุลบุตรกุลธิดาในรูปของกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ เป็นคนดี มีศีลธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ

การให้การศึกษาในลักษณะดังกล่าว เป็นการให้การศึกษาที่เรียกกันในปัจจุบันว่าการ ศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งการศึกษาลักษณะนี้ผู้วิจัยได้ประมวลแนวคิดของนักการศึกษาหลายท่านที่ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย พบว่าการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย “มีลักษณะไม่เป็น ทางการ ไม่มีกำหนดรูปแบบที่แน่นอน ไม่มีการแบ่งระดับการศึกษา ไม่มีชั้นเรียนและรายวิชา ไม่มีจุดมุ่งหมาย ไม่ตั้งใจ ไม่มีหลักสูตร ไม่จำกัดอายุไม่มีการลงทะเบียนไม่มีการสอนและ ประกาศนียบัตรรับรอง”การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตาม ความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

การศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ ที่จะต้องได้รับตั้งแต่วัยทารก วัยเด็ก ไป จนถึงวัยสูงอายุ การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนเอง และบุคคลสามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอด ชีวิตตามความต้องการการจัดการศึกษาสามารถจัดได้อย่างหลากหลาย ยืดหยุ่นและเปิดกว้างให้ กลมกลืนกับวิถีชีวิตของตนเอง และ เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษา นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย^๑

รูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยมีหลากหลาย ทั้งที่เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรม การศึกษาสถานการณ์จริงและจำลองปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรือการกระทำของสิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์ และสัตว์โครงสร้างที่กำหนดโดยสังคม (Social Settings) บางประเภทเป็นปัจจัยเอื้อต่อการเรียนรู้ ตามอัธยาศัย^๒

^๑พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๖ (๒๕๔๒) ตอนที่ ๗๔ ก, (๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๒), หน้า ๑๘-๑๙.

^๒การศึกษานอกโรงเรียน, การศึกษาตามอัธยาศัย แนวคิดและประสบการณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๕.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกระทรวงศึกษาธิการ ได้จำแนกประเภท ของการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยไว้ตามวัตถุประสงค์ ๔ ประการ ดังนี้

๑. การศึกษาตามอัธยาศัยในวิถีชีวิตเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
๒. การศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการจัดกิจกรรมกระทำโดยองค์กร สถาบันเพื่อจุดประสงค์ทางการศึกษาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม
๓. การศึกษาตามอัธยาศัยตามธรรมชาติและสังคมเป็นกิจกรรมที่ครอบคลุมทั้งการพัฒนา ชุมชนและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ใช้สภาพแวดล้อมเป็นสื่อเพื่อการเรียนรู้
๔. การศึกษาตามอัธยาศัยโดยอาศัยวัฒนธรรมกระบวนการเรียนรู้เกิดจากการผสมผสาน การละเล่นกับความบันเทิง^๐

ในประเทศไทย ได้มีการประมวลการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยไว้ ๒ ด้าน คือ

๑. ด้านการจัดกิจกรรม ได้แก่ การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การจัดกลุ่มสนใจ กลุ่ม เสวนา การเรียนรู้จากประสบการณ์กลุ่มอาชีพ การเข้าค่ายต่าง ๆ และกิจกรรมทางศาสนาและ วัฒนธรรม

๒. ด้านการให้บริการ ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ นิทรรศการ พิพิธภัณฑ์ การท่องเที่ยว การ สืบค้นข้อมูลในอินเทอร์เน็ต (internet) จากคอมพิวเตอร์^๐

ดังนั้นผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาสภาพการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของพระสงฆ์ เพราะเห็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม การเมือง วัฒนธรรมและเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ทำให้ การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประชาชน ซึ่งได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวการศึกษา ตามอัธยาศัย จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ซึ่งถูกกำหนดขึ้นไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อให้ประชาชนได้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการทุกช่วงวัยของชีวิต พระสงฆ์ คือ ผู้ที่ใกล้ชิดกับประชาชนในชุมชนและเป็นบุคคลที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือ เพราะชาวพุทธ เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของประเทศ ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญที่จะศึกษาวิจัยถึงบทบาทการส่งเสริมการ จัดการศึกษาตามอัธยาศัยของพระสงฆ์ที่จัดให้กับประชาชนในปัจจุบัน

^๐การศึกษานอกโรงเรียน, การศึกษาตามอัธยาศัย แนวคิดและประสบการณ์ (กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔), หน้า ๕๒ – ๕๔.

^๐อุดม เขยกิจวงศ์, แนวทางการบริหารและการจัดการการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม อัธยาศัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๕-๑๐๗.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของพระสงฆ์ จำแนกตามอายุ พรรษา วุฒิทางโลก วุฒิทางธรรม(บาลี) พระอารามหลวง วัดราษฎร์

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหา ในการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี ที่อยู่ในความดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จำนวน ๑๘๕ วัด จำแนกเป็นพระสังฆาธิการ จำนวน ๓๒๘ รูป

กลุ่มตัวอย่าง เลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้การสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) ตามตารางกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากประชากรของ เกรจซีและมอร์แกน (Krejcie and Morgan)^{*} ได้พระสังฆาธิการที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๗๗ รูป

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่และตัวแปร

ขอบเขตของพื้นที่ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ กระทำในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ซึ่งแบ่งตามสภาพทางภูมิศาสตร์ และการปกครอง ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๗ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอสามโคก อำเภอลาดหลุมแก้ว อำเภอลำลูกกา อำเภอลองหลวง อำเภอธัญบุรี และอำเภอหนองเสือ

ขอบเขตของตัวแปร การศึกษาวิจัยครั้งนี้กำหนดตัวแปรเพื่อใช้ในการวิจัยการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายได้ ๕ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต
๒. ด้านการพัฒนาชุมชนและสังคม
๓. ด้านอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น
๔. ด้านการจัดแหล่งความรู้
๕. ด้านนันทนาการ

^{*} ธานินทร์ ศิลป์จารุ, การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนาธุรกิจ, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พระสงฆ์ หมายถึง พระสังฆาธิการ ผู้ดำรงตำแหน่งในฐานะผู้บริหารผู้ปกครอง นับตั้งแต่เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ในจังหวัดปทุมธานี ที่ได้รับการแต่งตั้งตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่คณะสงฆ์กำหนด และมีหน้าที่ในการบริหารจัดการวัดทางพุทธศาสนา

พระอารามหลวง หมายถึง วัดที่พระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงสร้าง หรือทรงบูรณปฏิสังขรณ์ หรือมีผู้สร้างน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นวัดหลวง และวัดที่ราษฎรสร้าง หรือบูรณปฏิสังขรณ์ และขอพระราชทานให้ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงในจังหวัดปทุมธานี

วัดราษฎร์ หมายถึง วัดที่ราษฎรทั้งหลายสร้างขึ้นตามศรัทธา และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาถือว่าเป็นวัดที่ถูกต้องและมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย

พรรษา หมายถึง ปีหรือระยะเวลาที่ดำรงสมณเพศของพระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี

การศึกษาตามอัธยาศัยโดยพระสงฆ์ หมายถึง การจัดประสบการณ์สภาพแวดล้อม ปัจจัยเกื้อหนุนสื่อ แหล่งความรู้ บุคคล โดยพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ตามความสนใจตามโอกาสและตามศักยภาพของตนเอง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม ซึ่งประกอบด้วย ๕ ด้าน ดังนี้

๑. **ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต** หมายถึง กิจกรรมที่พระสังฆาธิการ ดำเนินการเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจตนเอง ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนที่มีชีวิตสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้เป็นปกติสุข

๒. **ด้านการพัฒนาชุมชนและสังคม** หมายถึง กิจกรรมที่พระสังฆาธิการ ดำเนินการให้ชุมชนและสังคมเข้มแข็ง โดยการเปลี่ยนแปลงให้ประชาชนมีความรู้ มีส่วนร่วมในการพัฒนา

๓. **ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น** หมายถึง กิจกรรมที่พระสังฆาธิการ ได้จัดขึ้นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีจากการเข้าร่วมกิจกรรมของศาสนบุคคลในวัดของประชาชน

๔. **ด้านการจัดแหล่งความรู้** หมายถึง กิจกรรมที่พระสังฆาธิการ ดำเนินการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และศึกษาตลอดชีวิตของประชาชนโดยทั่วไป

๕. **ด้านนันทนาการ** หมายถึง กิจกรรมที่พระสังฆาธิการ ได้ดำเนินการเพื่อให้ศาสนสถานในวัดจัดให้ประชาชนทั่วไปได้เกิดการเรียนรู้จากการพักผ่อนหย่อนใจ และการละเล่นต่างๆ ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อความเข้มแข็งของสุขภาพกายและจิตใจและได้ความรู้จากการละเล่นนั้นๆ

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๕.๑ ได้ทราบข้อมูลสภาพการจัดการศึกษาตามอรรถศาสตร์ของพระสงฆ์จังหวัดปทุมธานีในปัจจุบัน

๑.๕.๒ ได้ทราบถึงศักยภาพของพระสังฆาธิการ เมื่อจำแนกตามความแตกต่างทางด้าน อายุ พรรษา ความรู้ทางโลก ความรู้ทางธรรม(บาลี) พระอารามหลวง วัดราษฎร์ ในการจัดการศึกษาตามอรรถศาสตร์ให้กับประชาชน

๑.๕.๓ นำผลการวิจัยไปให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้พิจารณา เป็นแนวทางส่งเสริมการจัดการศึกษาตามอรรถศาสตร์ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและสังคมต่อไป